

Forfatteren har udgivet bogen Thy som det var år 1800 – før Nationalpark Thy, med afsæt i Knud Aagaards Beskrivelse over Thy – beliggende i Thisted Amt, Aalborg Stift

Niels Møller:

Thy for 200 år siden

Præsten Knud Aagaard (1769-1838) havde en glimrende karriere inden for kirken, men især hans indsats for at beskrive forholdene på de egne, hvor han virkede, er det, han i dag bliver husket for.

Aagaard skrev *Beskrivelse over Thy* ca. år 1800, altså lige efter landboreformerne, hvor stavnsbåndet blev ophævet. Det betyder, at de hidtidige fæstebønder er ved at blive til selvejere, hvilket har givet store sociale omvæltninger, ikke blot i Thy, men i hele Danmark. I denne artikel bringes nogle nedslag på baggrund af udgivelsen *Thy som det var år 1800 – før Nationalpark Thy* (Møller 2021), som tager afsæt i Aagaards *Beskrivelse over Thy*.

Sandflugt

Landboreformerne har betydet meget for livsvilkårene overalt i Danmark, men derudover er det specielt for Thy, og har haft enormt stor betydning her, at ca. 1/3 af det frugtbare landområde, forholdsvis kort tid før Aagaards beskrivelse, er blevet gjort ubeboeligt af sandflugt. Inden sandflugten satte ind, bestod Thy af frugtbart land overalt, men på grund af overbefolkning og rovdrift på skovene mod vest, er sandflugten blevet hjulpet på vej. Ødelæggelsen af det vestlige område har medført store sociale problemer med ”internt fordrevne” bønder fra vest.

Dette er det vestlige område, der i dag udgør Nationalpark Thy, og som Aagaard beskriver ”som det fæleste syn, man kan forestille sig”. Det eneste positive, der kommer til udtryk, er, at lyngen i de tilsandede områder giver grundlag for større bestand af harer, der kan skjule sig for rovfugle i lyngen.

Sandflugten foregik fra ca. år 1550 og helt frem til midt i 1800-tallet, hvor de sidste vandreklitter blev tilplantet. Under nationalparkens

sand ligger adskillige gårde, gravhøje og landsbyer skjult (se f.eks. Anthon Fuglsang: *Bidrag til sandflugtens historie*, 1947).

Så når vi læser beskrivelsen, skal vi forestille os Thy som det var dengang: Et træløst landskab, naturen præget af sandets vandring fra vest mod øst, sandet som en konstant trussel mod befolkningens levebrød. Sandet havde som nævnt allerede ødelagt en stor del af de vestligste sogne, så de tilbageblevne ubeskadigede sogne var meget tættere befolket, end der var grundlag for. Så store sociale problemer, stort behov for at finde beskæftigelse til dem, der var blevet drevet fra hus og hjem på grund af sandflugt.

Der boede ikke flere mennesker dengang i Thy end i dag, men de boede meget tættere på grund af de udstrakte, udyrkede hedearealer, som var skabt af sandflugten, som i øvrigt stadigvæk hærgede enkelte steder i Thy på dette tidspunkt, i 1802. Den stoppede først 50 år efter, at beskrivelsen udkom.

Aagaard kommer med kritik af forholdene, men han kommer også med masser af forslag til forbedringer. For eksempel forslag om at øge hørproduktion og anlæg af fabrikker til forarbejdning af hørren til klæde; garverier, så man kan udnytte skind; forslag om at gennemgrave Agger Tange, så man får en sejlbar forbindelse til Vesterhavet ved Agger for at gavne skibsfarten; anlæggelse af skov for at skabe bedre klima; og ændrede dyrkningsmetoder i landbruget med indførelse af kartofler, hør, roer og kløver for at tilvejebringe protein.

Hvordan boede thyboerne så?

Boligtyperne beskrives indgående i bogen. De spændte fra herregårde til usle lerklinede hytter, hvor folk boede alt for tæt sammen. Gårdene var i stor udstrækning fæstegårde, altså ejede af en storbonde, men lige i tiden var godserne i gang med at frasælge fæstegårdene, dvs. bøndergodset, så folkene kunne blive selvejere.

Denne proces møder stærk kritik af Aagaard. Tit bliver prisen for frikøb for høj, så renteomkostningen bliver langt større end det, man hidtil har skullet betale i fæsteafgift. Det er det ringeste af jorden, som godsejerne sælger fra til selveje. Tit sker frasalget under en form for tvang og trusler om, at hvis fæstebonden ikke køber, vil han blive flyttet til en anden og ringere fæstegård, eller der vil blive opført nogle

huse på jorden til hans nuværende fæstegård. Så ser fæstebonden ikke anden udvej end at købe til den pris, der forlanges.

Ofte lader godsejeren en del af købesummen stå i gården, og der nævnes, at når bonden har købt for dyrt og må gå fra gården, så tager godsejeren gården tilbage som ufyldestgjort panthaver.

Fordi de har sat sig for hårdt, må mange af de gårdejere, som har købt sig fri, ty til at sælge parceller til huse, som bebos af fattigfolk, som belaster sognenes fattigkasser. Eller også må mange af de frikøbte gå fra hus og hjem.

Så der er ligesom to trin i udstykningen, de første køber fæstegårdene fra godset, efterfølgende udstykker de nye selvejere videre noget jord til parceller for at kunne svare enhver sit. Det er en udvikling, som Aagaard beklager, fordi der ikke er nok erhvervsmuligheder for husejerne. Han efterlyser mere industri og håndværk for at øge beskæftigelsen.

Angående erhvervslivet i øvrigt beskæftiger Aagaard sig med landbruget, fiskeriet, skibsfart, industrien og håndværk. Der er markante meninger om det hele, forklaringer og forslag til løsning af problemstillinger. Som et eksempel kan nævnes skibsfartens udfordringer med tilsanding af sejlrenden i Aggersund ud for Løgstør. Tilsandingen skyldes iflg. Aagaard sandflugt fra de lavvandede områder i Bygholms Vejler – vanddybden i sejlrenden har været nede på ca. 0,5 m, og så må man omlade lasten eller bruge skibskameler når man skal forbi. Skibskameler er eksterne tanke langs et skibs sider, der kan give ekstra opdrift (jf. i øvrigt Møller 2021: 33).

Aagaard foreslår som én løsning, at Vejlerne udtørres og frugt-bargøres, så sandflugten derfra standses, og at man derefter uddyber sejlrenden. Processen med udtørring af Vejlerne blev realiseret af et konsortium ca. 1870, men nok med hovedformålet: at indvinde landbrugsland. Som en anden løsning foreslår Aagaard, at man graver igennem Agger tange mellem Agger By og Harboøre – hvilken løsning naturen selv gennemførte, da havet brød igennem ved Thyborøn kanal i 1823, ca. 20 år efter Aagårds forslag.

Aagaard opremser alle fordelene og alle de positive virkninger for området ved et sådant gennembrud, og nævner ikke kun Thisted og Thy, men også de andre købstæder ved Limfjorden: Nykøbing,

Lemvig, Holstebro, Viborg og Skive. Det vil gavne eksporten, beskæftigelsen, varetransport i det hele taget. Og han kommer også ind på konsekvenserne for fiskeriet ved, at Limfjorden vil gå fra at være fersk til at blive saltholdig.

Landbruget

Indenfor landbrug beskæftiger Aagaard sig indgående med dyrkningsmetoder, herunder problemerne med tilvejebringelse af tilstrækkeligt med næringsstoffer/gødningstoffer. Der er udførlige anvisninger på hvordan man optimalt udnytter sædskifte, husdyrgødning og datiden nye opdagelse, mergel, som frem for alt ikke må overdoseres med ubodelige skader til følge. I dag bruger man kalk i stedet for mergel. Det indeholder samme aktivstof, calcium, men langt mere koncentreret.

Gødning var guld på den tid, hvor man ikke kunne fremstille eller få fat i kunstgødning. Man hægede om gødningen fra husdyr, og møddingen havde ofte en hædersplads midt på gårdspladsen, hvor man kunne arbejde med blanding og dosering af de forskellige husdyrgødningstyper. Men der var ikke gødning nok, så derfor lå mange marker brak i flere år i træk, før man kunne pløje et ordentligt kraftigt lag græs ned og udnytte kvælstofvirkningen fra det.

Ligeledes får læseren en indgående indblik i oste- og smør-fremstilling. Det er før andelsmejeriernes tid, så det er på de enkelte gårde, at disse ting finder sted. Det var jo en vigtig ting at kunne konservere mælk, der har begrænset holdbarhed, men lavet om til smør og/eller endnu bedre, kunne man forøge holdbarheden og bevare næringsværdien i lang tid.

Om menneskene, levevilkårene og sindelag

Langt de fleste i Thy ernærer sig på den tid som bønder. Man er i almindelighed tilfreds med livsvilkårene, og det er Aagaard nok også:

I Høstens tid spiser Bonden 6-7 Gange om Dagen. Først Smørrebrød til Frokost [morgenmad], hvorefter medtages nogle Kavringer eller Rugtvebakker, som spises i Marken. Derpå spises til Davre: Spegesild eller Spegeål og varmt Øl, og Mælk. Efter at Middagsmaden er spist og dertil drukket gammelt Øl, spises endnu

straks efter Middagssøvnen noget Mælk og Brød, til Mellemmad [aftensmad kl. 18] hører Smørrebrød med gammelt Øl og til Natten Grød med Surmælk. (Møller 2021: 19)

Thyboerne er frie folk, vant til en utvungen adfærd, og virker ikke kuede på samme måde som folk på øerne, som det hedder:

Uden at sige, at Thyboen er Lad, må man erkende, at han er mindre hårdfør, tåler mindre Ondt og er mere ømfindtlig end Sjællænderen. Men Thy fremviser velvoksne, stærke, føre Folk af en rank og ædel Vækst. De er ikke præget af hverken Nedtrykkelse eller Forkuelse i Henseende til Sjæl eller Legeme. Selv om det først er i nærværende Tider at der bliver et Betydeligt Antal Selvejere, da alle Bønderne hidtil har stået under Herskab, så har de dog aldrig således været bragt under Åget som den sjællandske Bonde (Møller 2021: 23-24).

Velfærden er god, men Aagaard ser som tidligere nævnt en stor trussel i de udstykninger, som foregår. Udstykningerne sælges for dyrt, så prisen for at blive selvejer bliver for høj. Bønderne betaler simpelthen så meget for at blive selvejere, at ”ofte må de som selvejer forlade de steder, de som fæstere trygt besad”.

En undtagelse fra den gode levemåde ser Aagaard hos strandboerne, der alene lever af fiskeri og stranding, de står tilbage for de øvrige, i særdeleshed Aggerboerne betragtes som de mindst kultiverede.

Kan man lære noget af bogen i dag?

På spørgsmålet om, hvorvidt man kan lære noget af bogen i dag, må jeg svare, at det nok er begrænset, men måske kan økologer og andre ”tilbage til naturen-folk” lære noget om, hvordan man klarer det hele selv, og kan bruge visse teknikker, som har været gået i glemmebogen, til sædskifte, gødskning, ostefremstilling, biavl og dyrehold m.m., det kan måske bruges i dag eller tjene til inspiration.

Jeg synes, at det vigtigste og det mest interessante ved bogen som helhed er det indblik, man får i det samfund, som er gået forud

for vores. Det er en del af vores kulturarv, og det har gjort det til en spændende opgave at ”oversætte” og anskueliggøre værket.

Bogen Thy som det var år 1800 kan købes eller bestilles ved alle boghandlere.

Litteratur

Aagaard, Knud. 1802. *Beskrivelse over Thy – beliggende i Thisted Amt, Aalborg Stift*. Viborg: P.S. Føns, på forfatterens forlag.

Møller, Niels. 2021. *Thy som det var år 1800 – før Nationalpark Thy*. Hellerup: Books on Demand.

